

Marko Zajc*

ZSMS iz družbenopolitične organizacije v politično stranko**

IZVLEČEK

Prispevek obravnava kratko, a pomembno obdobje »vmesnosti« v organizacijskem statusu Zveze socialistične mladine Slovenije (ZSMS) v letu 1989 in začetku leta 1990. Avtor upošteva medijske reprezentacije (Mladina, Delo) o organizacijskih vprašanjih mladinske organizacije, ki je z »aktivno« držo v mesecih po aretaciji četverice (poletje 1988) dobila odkrit opozicijski značaj, čeprav je ostala vpeta v strukturo delovanja družbenopolitičnih organizacij (DPO). Kratka organizacijska zgodovina ZSMS v letih 1989–90 se ni odvijala v ravni črti proti politični stranki. ZSMS je na 13. kongresu v Portorožu postala samostojna politična organizacija, ki je napovedala boj za oblast na večstrankarskih volitvah. Kljub temu se je vodstvo še vedno izogibalo uporabi izraza stranka. Paradoksalno je, da je ZSMS lahko postala stranka samo tako, da vsaj malo »ni želela biti stranka« oziroma da je želela »biti več kot stranka«. Naslednica ZSMS – stranka Liberalni demokrati Slovenije (LDS, po 1994 Liberalna demokracija Slovenije) – je bila več kot desetletje najpomembnejša stranka v državi. Avtor zaključi z ugotovitvijo, da je bilo »združevanje različnih interesov« glavna značilnost ZSMS/LDS tudi v obdobju strankarskega pluralizma.

Ključne besede: Zveza socialistične mladine Slovenije, demokratizacija, strankarstvo, Liberalno demokratska stranka, 1989

* Dr., znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana, marko.zajc@inz.si

** Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0281 *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

ABSTRACT

TRANSFORMATION OF THE ZSMS FROM A SOCIO-POLITICAL ORGANISATION INTO A POLITICAL PARTY

The contribution addresses a short yet important period of »intermediacy« in the organisational status of the Socialist Youth League of Slovenia (hereinafter the ZSMS) in 1989 and in the beginning of 1990. The author takes into consideration the representations in the media (Mladina and Delo) with regard to the organisational issues of this youth organisation, which assumed an »active stance« in the months following the apprehension of »the Four« (in the summer of 1988) and thus became openly oppositional, even though it remained within the functional structure of the socio-political organisations. A short organisational history of the ZSMS in 1989 and 1990 shows that this organisation did not follow a straight line of transformation into a political party. At its 13th Congress in Portorož, the ZSMS became an independent political organisation and announced it would participate in the multiparty elections. Nonetheless, the leadership still avoided calling this organisation a party. It is a sort of a paradox that the ZSMS could only become a party by at least partially »not wanting to be a party« or by wanting to be more than a party«. For more than a decade, the successor of the ZSMS – the Liberal Democrats of Slovenia (LDS, after 1994 the Liberal Democracy of Slovenia) – was the most important political party in Slovenia. The author concludes the article with the realisation that the »merging of various interests« was the main characteristic of the ZSMS/LDS, also in the period of party pluralism.

Keywords: Socialist Youth League of Slovenia, democratisation, political parties, Liberal Democratic Party, 1989

Mislím, da mora biti njena (Zveza socialistične mladine, op. M. Z.) glavna družbena funkcija prav tako, da subjektivno usposablja in uvaja mlade ljudi v sistem samoupravne demokracije, se pravi v delegatski sistem, v katerem morajo mladi ljudje prevzeti enakopravno odgovornost pri sprejemanju ne samo tistih sklepov, ki neposredno zadevajo mladino, ampak tudi drugih. /.../ Če revolucionarna organizacija mladine želi uspešno opravljati svojo vlogo, se ne sme zapirati vase in v ozek krog tako imenovanih ‚mladinskih problemov‘, ampak mora biti tesno povezana z ekonomskimi, samoupravnimi, političnimi in drugimi interesi ...¹

Enopartijski pluralizem? Kot da bi se šel skupinski seks sam s sabo.²

1 Edvard Kardelj, *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja* (Ljubljana: ČGP Komunist, 1977), 208, 209.

2 »Diareja,« *Mladina*, 10. 2. 1989, 17.

Bi bilo preveč ambiciozno trditi, da Kardeljeva opredelitev mladinske organizacije in umestitev v sistem delegatskega sistema po letu 1974 že sami v sebi nosita osnovne dileme Zveze socialistične mladine Slovenije (ZSMS) v osemdesetih? Nedvomno. Preraščanje systemske mladinske organizacije v samoupravnem socializmu v »alternativo znotraj sistema« v drugi polovici osemdesetih in kasneje v politično stranko je bilo rezultat preseka »kataklizme komunizma« v Evropi z jugoslovanskimi in slovenskimi posebnostmi.³

Kljub temu je na ideološki ravni za nejasnost poskrbel že arhitekt delegatskega samoupravnega sistema Edvard Kardelj. ZSM je po eni strani opredelil kot predpripravo mladine za vstop v delegatski sistem, ki je, kar je Kardelj večkrat poudaril, potreboval zavednega in naprednega posameznika za pravilno delovanje samoupravljanja. V praksi se je to uvajanje hitro spremenilo v valilnico kadrov. Po drugi strani pa je opozoril, da se mladina ne sme ukvarjati zgolj sama s sabo, ampak mora biti aktivno povezana z dogajanjem v družbi.⁴ Na tem mestu je mladinski organizaciji namenil širšo vlogo,⁵ kot so jo imele socialistične mladinske organizacije v sovjetskem bloku.⁶ ZSM je na različnih ravneh pošiljala delegate v državna telesa, kar ji je zagotavljalo neprimerno večji politični pomen, kot če bi se ukvarjala zgolj z mladinsko problematiko. Kardeljeva priporočila glede političnega aktivizma pa so, vsaj potencialno, odpirala dodatne prostore delovanja. Politična aktivnost organizacije predpostavlja določeno stopnjo avtonomnosti, kar v samoupravnem sistemu ni bilo sporno, vendar je bilo delovanje načeloma omejeno s programom Zveze komunistov (ZK), v praksi pa s konkretno politiko ZK.⁷

V začetku osemdesetih se je v Sloveniji vzpostavil položaj, ko je ZSMS načeloma sledila programu ZK, vendar se je kljub temu podala na pot čim večje politične avtonomnosti, ki je organizacijo postopoma oddaljila od »partije«. ⁸ Kardeljeva vizija socialističnega samoupravljanja je predpostavljala politično aktivnega delavnega človeka in občana, ki mora imeti pravo, socialistično zavest. A ustvarjalci socialističnega samoupravljanja se (po mnenju avtorja) niso soočili z dvema dilemama, ki sta pripomogli k razpadu sistema: kaj se zgodi, ko ljudje nočejo biti politično aktivni in ne uporabljajo samoupravnih vzvodov; in kaj se zgodi, ko ljudje hočejo biti politično aktivni, uporabljajo samoupravne vzvode, vendar ne sledijo pravi poti. Kot je v svojem znamenitem delu *Država, ki je odmrta* ugotovil Dejan Jovič, je koncept »četrtje Jugoslavije« (1974–91) po eni strani temeljil na ideji odmiranja države

3 Prim. Robert Bideleux in Ian Jeffries, *A History of Eastern Europe: Crisis and Change* (London in New York: Routledge, 1998), 566–69. Sabrina P. Ramet, *Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the Fall of Milošević* (Oxford: Westview Press, 2002).

4 Franc Šetinc, *Misel in delo Edvarda Kardelja* (Ljubljana: Prešernova družba, 1979), 213.

5 Gl. pregleden opis umeščenosti ZSMS v delegatski sistem v: Blaž Vurnik, *Med Marxom in punkom. Vloga Zveze socialistične mladine Slovenije pri demokratizaciji Slovenije 1980–1990* (Ljubljana: Modrijan, 2005), 12–17.

6 Prim. Rosie Read, »Creating reflexive volunteers? Young people's participation in Czech hospital volunteer programmes,« v: *Youth and Social Change in Eastern Europe and the Former Soviet Union*, ur. Charles Walker et al. (New York: Routledge, 2012), 31.

7 Blaž Vurnik, »Nova družbena gibanja v objemu Zveze socialistične mladine Slovenije,« v: *Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*, ur. Zdenko Čepič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010), 347, 348.

8 Božo Repe, *Slovinci v osemdesetih* (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2001), 32.

oziroma podružbljanja države (sistem DPO, TOZD-ov ...), po drugi strani pa je poudarjal republike kot države, s katerimi narodi uresničujejo suverenost. Kardelj je bil prepričan, da država ni tako pomembna, saj zgodovinsko umira in jo bodo v prihodnosti zamenjale »asociacije svobodnih proizvajalcev«.⁹

V temeljnem delu o ZSMS v osemdesetih je Blaž Vurnik prepričljivo pokazal, da je bila glavna tendenca vodstva ZSMS v osemdesetih izogibanje vlogi transmisije (sledenje politiki ZK in vloga usposabljanja kadrov) ter istočasno krepitev frontnosti (združevanje različnih interesov, nekakšen »protopluralizem«, prilagojen socialističnemu samoupravljanju). Čeprav frontnost na 11. kongresu ZSMS v Novem mestu (1982) ni bila posebej izpostavljena, pa si je mladinska organizacija s tem kongresom zadala vlogo povezovalnega člana vseh mladinskih oblik združevanja. S tem pa naj bi omogočala, da bi se različne oblike združevanja in delovanja mladih stekale v delegatski sistem. Vurnik v svoji monografiji podrobno sledi trajektoriji ZSMS v procesu pluralizacije v osemdesetih. Iz njegovega dela je razvidno, da je ZSMS leta 1988 stopila na pot transformacije strukturno in ideološko povsem drugačna kot leta 1982.¹⁰ Eden izmed najbolj pomembnih mejnikov na (nelinearni) poti organizacije v opozicijske vode je bil prav gotovo odkrit upor uveljavljenim formam ritualizirane socialistične ortodoksije v obliki Štafete mladosti v letih 1986/87.¹¹

Kako so si frontnost konkretno predstavljali sami akterji v osemdesetih, ko je bil koncept še aktualen? Janez Janša, bivši funkcionar ZSMS, je junija 1985 v *Mladini* objavil obsežno študijo mladinskega organiziranja z naslovom *Med transmisijo in samostojnostjo*. Janša je povzel mladinsko organiziranje od druge svetovne vojne dalje in zaključil, da ZSMS potrebuje samostojnost, če hoče predstavljati in odpirati prostor za različne interese mladih. Predlagal je, da morajo posamezni deli mlade generacije dobiti svoje samostojne organizacije, še zlasti študentska mladina, pa tudi »mirovna, ekološka in druga družbena gibanja«.¹²

Pojma transmisija in frontnost je težko razumeti tudi zato, ker se je njun pomen skozi osemdeseta spreminjal. Pojem transmisija je na mladinski »sceni« ohranil negativen prizvok skozi vse desetletje, pojem frontnost pa je doživljal spremembe – od magične formule za pluralizem brez spremembe sistema sredi osemdesetih do preživelega koncepta v času ustanavljanja opozicijskih zvez v letu 1989.¹³ Na neki način je organizacija ZSMS leta 1974 nastala kot frontna organizacija: tisto leto sta se združili Zveza mladine Slovenije in Skupnost študentov Slovenije, kar je treba razumeti v kontekstu obvladovanja študentskega gibanja v poznih šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih letih.¹⁴

V našem prispevku bomo pod drobnogled vzeli kratko, a pomembno obdobje

9 Dejan Jovič, *Jugoslavija, država koja je odumrla* (Zagreb in Beograd: Prometej in Samizdat B92, 2003), 145.

10 Vurnik, *Med Marxom in punkom*, 27.

11 Stefano Lusa, *Razkroj oblasti, Slovenski komunisti in demokratizacija države* (Ljubljana: Modrijan, 2012), 151–55.

12 Janez Janša, »Med transmisijo in samostojnostjo«, *Mladina*, priloga Pogledi, 20. 6. 1985, 13.

13 Vurnik, *Nova družbena gibanja*, 351–53.

14 Zdenko Čepič, »Politična sprostitev«, v: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije, I*, ur. Jasna Fischer et al. (Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), 1066.

vmesnosti v organizacijskem statusu ZSMS v letu 1989 in začetku leta 1990. Preverili bomo medijske reprezentacije (*Mladina, Delo*) o organizacijskih vprašanih mladinske organizacije, ki je z »aktivno« držo v mesecih po aretaciji četverice dobesedno skočila na opozicijski vlak, čeprav je ostala vpeta v strukturo delovanja družbenopolitičnih organizacij (DPO). V naslednji fazi bomo preverili rezultate 13. kongresa ZSMS, kjer se je organizacija s starim imenom, nejasno organizacijo in še bolj nejasno vsebino podala v boj za oblast.

Preden pa se poglobimo v organizacijska vprašanja mladinske politike, je treba opozoriti, da se transformacija mladinske DPO ni odvijala v praznem prostoru. Razvoju političnega pluralizma so dajali ton epohalni dogodki v Vzhodni in Srednji Evropi in tudi jugoslovanski politični pretresi. Če so mednarodne razmere, ki so jih v ZSMS pozorno spremljali, nakazovale prostore mogočega,¹⁵ pa so dogodki v Jugoslaviji (predvsem Miloševićeva politika) silili slovenske politične akterje v skupno fronto.¹⁶ Čeprav zveni paradoksalno, pa se je ta nova »frontnost« lahko vzpostavila samo na temelju političnega pluralizma.¹⁷ ZSMS je bila po svoji strukturi vključena v ZSMJ; v letu 1989 se je ZSMS odločno zavzemala za reformo političnega sistema proti sodobni pluralistični družbi tudi na sejah zveznega mladinskega predsedstva. Slovenski predsednik jugoslovanske mladine Branko Greganovič je npr. 10. marca 1989 izrazil mnenje, da je jugoslovanska kriza predvsem kriza enostrankarskega modela.¹⁸

Organizacijska vprašanja so vedno hkrati tudi konceptualna in ideološka. Pri ZSMS pa so organizacijska vprašanja še bolj zanimiva. Voditelji ZSMS so se v letih 1988/89 znašli na čelu strukture mladinske DPO, za katero so bili prepričani, da je preživeta, vendar se ji niso mogli odpovedati. Arhaična struktura v okviru razpadajočega delavskega samoupravljanja in delegatskega sistema jim ni omogočala samo preživetja, ampak tudi osnovo za nove podvige na polju demokracije in podjetništva. Kljub temu je zanimivo, da jim je po ideološkem razblinjenju socializma/revolucionarnosti ostala zgolj organizacija, s katero niso bili zadovoljni. Vendar niso imeli težav s tem, da bi imeli premalo vsebine, ampak je te bilo veliko preveč oziroma so bili soočeni z dejstvom, da morajo izbrati svojo vsebino.

Ravno vsebina pa je bila tista točka, pri kateri so se kot ključna pokazala tudi organizacijska vprašanja. Medtem ko je jugoslovansko politiko pretresala »proti-birokratska« revolucija v Črni gori¹⁹ in se je na slovenski politični sceni ustanavljala

15 Kratki pregledi dogajanj na Poljskem, Madžarskem, v Vzhodni Nemčiji, Romuniji, Bolgariji in Češkoslovaški v letu 1989: Jacques Lévesque, *The Enigma of 1989, The USSR and the Liberation of Eastern Europe* (Berkley, Los Angeles in London: University of California Press, 1997), 110–206. O »izpogajani revoluciji« na Poljskem in Madžarskem: Nigel Swain, »Negotiated Revolution in Poland and Hungary, 1989,« v: *Revolution and Resistance in Eastern Europe, Challenges to Communist Rule*, ur. Kevin McDermott et al. (Oxford in New York: Berg, 2006), 139–56.

16 Nebojša Vladislavljevič, *Serbia's Antibureaucratic Revolution, Milošević, the Fall of Communism and Nationalist Mobilization* (New York: Palgrave Macmillan, 2008), 179–94. Viktor Meier, *Yugoslavia: A History of its Demise* (London in New York: Routledge, 1999), 83–85.

17 Mladinin kolumnist Slavoj Žižek je leta 1989 pogosto pozival k »oblikovanju širokega demokratičnega konsenza v Sloveniji« proti »jugototalitarnemu pritisku«. – Slavoj Žižek, »Partija se s partijo izbija,« *Mladina*, 14. 4. 1989, 13.

18 Milan Balažič, *Slovenski Berlinski zid* (Ljubljana: Študentska založba, 2006), 328.

19 Vladislavljevič, *Serbia's Antibureaucratic Revolution*, 165.

opozicijska Slovenska demokratska zveza,²⁰ je januarja 1989 RK ZSMS rodila osnutek programa z jasnim naslovom *Za demokracijo*. Omenjeni osnutek je spremljala tudi promocijska knjiga (brošura) s prav tako jasnim naslovom *Boj za oblast*. V *Mladini* so kot očeta projekta identificirali člana predsedstva Republiške konference (RK) ZSMS Mojmirja Ocvirka, ki je moral med vrsticami priznati, da ZSMS dvesto let po francoski revoluciji sprejema program, v katerem zahteva uvedbo meščanske demokracije. Novinar *Mladine* Miran Lesjak je ob tem pripomnil, da se v časih, ko nove zveze razglašajo pluralistični in frontni značaj, ZSMS vrača k modelu klasične politične organizacije somišljenikov. Torej stranke? Program za demokracijo ni šel tako daleč, da bi ZSMS razglasil za stranko, je pa zahteval polno uveljavitev pluralizma. »Ali je ta organiziran v strankah ali ne,« se jim je zapisalo v programu, »to sploh ni naš problem in ne problem kogarkoli. Rečemo lahko samo, da kakor stranke ne morejo biti prepovedane, tudi ne morejo biti zapovedane.«²¹ Organizacija, ki je v obstoječem sistemu obstajala, si je v začetku leta 1989 še lahko privoščila ambivalenten odnos do strankarske demokracije. Sicer pa se je omenjeni program ukvarjal predvsem z reformo skupščinskega sistema in ustavnimi reformami.

Mojmir Ocvirk je v brošuri *Boj za oblast* ugotavljal, da v obstoječi ZSMS obstajajo vsi elementi strankarske ideologije, ki bi lahko zastopala demokratično javnost, saj je ZSMS edina DPO, ki ima zgodovino boja za demokratične pravice. V tej organizaciji obstaja veliko vedenja o »načinu delovanja političnih mehanizmov«. Ocvirk se je dobro zavedal, da je »obstoječa organizacija drugi pomembni potencial ZSMS«. Politično izdelani ljudje zunaj članstva ZK praktično ne obstajajo. ZSMS ima na novem, svobodnem političnem trgu po njegovem dve možnosti: biti koalicija ali stranka. V prvem primeru bi se samostojne organizacije združevale v mladinsko organizacijo na podlagi skupnega programa. V drugem primeru pa bi morala biti ZSMS enovita organizacija, ki bi samostojno nastopala v političnem življenju. V tem primeru bi ZSMS sicer zastopala manjše število interesov, vendar bi bila bolj učinkovita.²²

S programom in brošuro v ZSMS niso bili vsi zadovoljni. Člani Marksističnega centra pri Mestni konferenci ZSMS Ljubljana so program raztrgali. Čeprav so izluščili nekaj pozitivnih točk glede demokratizacije, pa so bili mnenja, da gre za skropucalo, ki gradi na ideoloških publicah, ne pa na analizi dejanskosti. V kritikah sta prednjačila Igor Lukšič in Marko Golobič.²³ V arhivu kasnejše LDS se najde tudi konceptualno-filozofska kritika, ki jo je napisal strokovni sodelavec CK ZKS Milan Balažič. Ta je (med drugim) avtorjem teksta očital tudi popolno nekonsistentnost. Kaj sploh želijo? Skupščinski in delegatski sistem ali parlamentarni in strankarski sistem? Zanimivo je, da je Balažič piscem očital, da je za njih pluralizem enak strankarskemu sistemu, kar

20 Borut Meško, »Gibanje za drugačno prihodnost,« *Mladina*, 13. 1. 1989, 20.

21 Miran Lesjak, »Za demokracijo ali za oblast?,« *Mladina*, 27. 1. 1989, 18, 19.

22 Mojmir Ocvirk, »Konec demokratizacije in prehodnih obdobj,« v: *Boj za oblast*, ur. Andrej Fištravec et al. (Maribor: Katedra, 1989).

23 Marko Pečauer, »Vprašanje demokracije se ne da rešiti enkrat za vselej,« *Delo*, 24. 1. 1989, 9.

si lahko interpretiramo kot strah pred nastankom političnih strank.²⁴ O potrebnosti strankarskega pluralizma v začetku leta 1989 očitno še ni bilo poenotenja. V *Mladini* so ob sporu ljubljanske in republiške ZSMS pripomnili, da enotne ZSMS, ki bi lahko pod isto streho spravila »skojevce« in »avantgardiste«, ni več.²⁵

Kljub kritikam je 1. februarja 1989 na javni seji v Cankarjevem domu RK ZSMS potrdila omenjeni program. Kaj se je zgodilo? Kot prvo, dokument je podprl vplivni kolumnist in filozof Slavoj Žižek kot predstavnik *Debatnega kluba* 89. Žižek dokumenta ni podprl zaradi teoretske konsistentnosti, ampak zato, ker naj bi se program loteval ključne težave ZSMS: načela frontnosti. Vprašal se je, kako preprečiti, da ZSMS ne bi postala »nova alternativna SZDL«, torej kako preiti izpod te »marele«, kjer »ni jasno, kdo je član česa ali koga«. Poleg sprejetja programa je republiško vodstvo ZSMS napovedalo tudi sklic 13. kongresa ZSMS. Novinar *Mladine* Miran Lesjak je dogajanje komentiral z ugotovitvijo, da je ZSMS po več mesecih statiranja uspelo ponovno naseliti alternativni politični prostor. Program *Za demokracijo* naj bi dokazoval, da je mogoče postavljati demokratične zahteve tudi »brez sklicevanja na enotne nacionalne interese in na kosti kneza Koclja«. V isti številki je Tomaž Mastnak, eden izmed avtorjev *Boja za oblast*, v kolumni ugotavljal, da je bila od srede osemdesetih ZSMS dejansko »alternativna SZDL«, ki je združevala nova družbena gibanja. Položaj bo normalen, ko ji to ne bo več treba biti. SZDL je opredelil kot kvintesenca totalitarne demokracije. Za kasnejšo zgodovino organizacije je pomenljivo, da je Mastnak perspektivo ZSMS videl v »netotalitarni demokraciji« oz. liberalni demokraciji.²⁷

Zdi se, da je heterogena skupina novinarjev in kolumnistov *Mladine* v tem času že podpirala transformacijo ZSMS v pravo politično stranko. Razlogi so seveda bili večplastni: od Miloševičeve grožnje, grožnje dominacije slovenske nacionalistične opozicije in ne nazadnje: strah pred restavracijo »zdravih sil« v Sloveniji.²⁸ Med sprejetjem programa in odločitvijo za kongres (1. 2.) in 13. kongresom ZSMS (3.–5. 11.) se je svet okoli ZSMS spreminjal z bliskovito naglico. Že februarja je Jugoslavijo pretresel nov krog kosovske krize (stavka rudarjev v Trepči, izredne razmere, zborovanje v Cankarjevem domu),²⁹ po katerem si slovensko-srbski odnosi niso več opomogli. Sledile so ustavne spremembe v Srbiji (28. 3), slovesnost na Gazimestanu (28. 6.) in ustavne spremembe v Sloveniji (27. 9.). Obenem so vzhodnoevropske države pričele prehitevati Slovenijo v procesih demokratizacije (Poljska, Madžarska) – Slovenija ni bila več najbolj demokratičen prostor v »komunistični« Evropi.³⁰ Kot je ugotovil Blaž Vurnik, se je ZSMS v tem obdobju znašla v nasprotujočem si

24 SI_AS/2111, šk. 5, a. e. I/1/13, Milan Balažič, Kratka analiza programskega teksta ZSMS Za demokracijo, 11. 1. 1989.

25 Miran Lesjak, »Spori in spopadi,« *Mladina*, 3. 2. 1989, 21. Gl. tudi: Balažič, *Slovenski Berlinski zid*, 323–70.

26 Miran Lesjak, »Boj za prestiž,« *Mladina*, 10. 2. 1989, 17.

27 Tomaž Mastnak, »Med totalitarno in liberalno demokracijo,« *Mladina*, 10. 2. 1989, 13.

28 Izraz »zdrave sile« so v reviji *Mladina* uporabljali za komuniste starejše generacije, ki so še verjeli v samoupravni socializem. Kot tipske predstavnike »zdravih sil« so identificirali Franceta Popita, Staneta Dolanca in Tomaža Ertla.

29 Zdenko Čepič, »Preoblikovanje slovenskega političnega prostora,« v: *Slovenska novejša zgodovina*, I, 1191.

30 Patrick Hyder Patterson, »The East is Read: the End of Communism, Slovenian Exceptionalism, and the Independent Journalism of Mladina,« *East European Politics & Societies* 14, št. 2 (2000): 419, 420.

položaju: čeprav je bila politična alternativa vir njene moči, se je poskušala znebiti oznake alternativa. Vmesni položaj med opozicijo in oblastjo je, ugotavlja Vurnik, po eni strani naredil ZSMS za borko za demokratizacijo znotraj sistema, po drugi strani pa jo je izoliral od stikov med opozicijo in oblastjo. Za opozicijo je bila ZSMS del oblasti, ki pri drugih delih oblasti nima veljave, za ostali del oblasti pa je bila ZSMS že del opozicije.³¹

Kako konkretno se je ZSMS pripravljala na razcvet pluralizma na organizacijskem področju? Odbor za pripravo 13. kongresa ZSMS je na svoji prvi seji 8. maja 1989 imenoval dvanajstčlansko komisijo za razvoj organizacije in statut ZSMS, ki jo je vodil Roman Lavtar.³² Seja odbora je potekala na isti dan kot znamenita »javna in razširjena seja RK ZSMS« na Trgu osvoboditve (današnji Kongresni trg) v Ljubljani, ki je bila v resnici veliko javno zborovanje v podporo Janezu Janši. Zborovanje so oblasti prepovedale, vodstvo ZSMS pa je veliko manifestacijo slovenske alternative »rešilo« tako, da je zborovanje prijavilo kot javno sejo lastne Republiške konference. Zborovanje je v slovenski javnosti znamenito po javno prebrani Majniški deklaraciji 1989, ki pa jo uradna organizatorica zborovanja (ZSMS) ni podprla.³³ S tem zborovanjem je ZSMS jasno pokazala (ne prvič), da prevzema vlogo organizacijskega zaledja politične alternative. Vendar zato osnovne organizacijske zagate organizacije niso bile nič manjše, kvečjemu večje: kaj sploh ZSMS je in kaj naj bi bila v prihodnosti?

V *Mladini* so v tem času zgolj občasno poročali o notranjih trenjih v slovenski mladinski organizaciji in njenih temeljnih vprašanjih. Novinarji *Mladine* so ugotavljali, da ima predsedstvo RK ZSMS to čudovito lastnost, da njegovi člani najlažje dosežejo konsenz o vprašanjih, ki neposredno ne zadevajo njihove lastne organizacije. Poleg osebnih rivalstev so identificirali delitev med komunistično in nekomunistično frakcijo. Na mladinskem festivalu v Murski Soboti je na plan priplavala dilema, ali je članstvo v ZSMS sploh združljivo s članstvom v ZKS. Vprašanje naj bi povzročilo burno razpravo, v kateri so se oglasali tisti, ki so menili, da članstvo v dveh političnih organizacijah ni mogoče, in tudi tisti, ki so menili, da je treba dilemo razrešiti šele po tem, ko bo legaliziran politični pluralizem. Vodja mladincev Jožef Školč je poskušal dilemo umiriti s sklicevanjem na pluralnost organizacije. Zatrdil je, da v ZSMS nikogar ne sprašujejo, ali je evropski federalist, član ZKS ali pripadnik kakšne religiozne asociacije. Oni ne sektašijo, so ideološko odprta, projektno naravnana organizacija, zato jih ne zanima, kakšno prepričanje imajo njihovi člani. Za sebe je priznal, da je komunist in da se mu zdi normalno, da bi na volitvah nastopil na listi ZSMS. Če bi ZK temu nasprotovala, je še razmišljal Školč, potem bi se pač moral odločiti. Dejanu Verčiču se je, v nasprotju s Školčem, dvojno članstvo zdelo nezdržljivo s političnim pluralizmom. V pogojih odprtega političnega prostora, trdi Verčič, takšna mladinska organizacija ni mogoča. Nove mladinske organizacije pa lahko nastanejo samo kot »privesek nečesa«. Kako nejasna je bila prihodnost ZSMS, posredno dokazuje tudi izjava Gorazda Drevenška, predsednika Univerzitetne konference ZSMS. Drevenšek

31 Vurnik, *Med Marxom in punkom*, 123.

32 SI_AS/2111, šk. 5, a. e. I/1/14, Komentar k osnutku Statuta ZSMS.

33 Marko Pečauer in Darja Verbič, »Javna seja mladine in političnih zvez,« *Delo*, 9. 5. 1989, 1.

je povedal, da od kongresa pričakuje »nekaj v zvezi z volitvami 1990 in rojstvo organizacijske tvorbe, ki bi hkrati lahko bila mladinsko gibanje, fronta in dežnik za sicer različne monolitne ZSMS-jevske dele.«³⁴

Komisija za razvoj organizacije in statut ZSMS je »po dolgotrajnih in vsebinsko plodnih debatah« zaključila svoje delo 18. avgusta 1989. Osnutek statuta, ki je bil z manjšimi spremembami sprejet na 13. kongresu,³⁵ je že na prvi pogled kompromis med različnimi strujami v ZSMS in odraža že omenjeno »pluralnost« v odnosu do lastne organizacije. Izraz »Zveza socialistične mladine Slovenije« se pojavi zgolj v kratkem historiatu na začetku osnutka, v katerem se poudarjata zlasti 11. in 12. kongres organizacije kot prehod v pluralno sedanjost. Zdi se, da ima omenjeni historiat dvojni namen: poudariti kontinuiteto in tradicijo organizacije ter opozoriti na postopno evolucijo revolucionarne mladinske zveze v »postrevolucionarno« politično organizacijo. V nadaljevanju se uporablja zgolj kratica ZSMS. In za kakšno organizacijo gre? »ZSMS je samostojna in odprta politična organizacija, ki svojim članom in drugim neposredno in posredno omogoča izražanje njihovih interesov in ciljev.«³⁶ Je ZSMS po novem statutu politična stranka? Lahko, ni pa nujno. Iz samega osnutka statuta tega ne moremo sklepati. Dejstvo je, da v času pisanja predloga in v času 13. kongresa še ni bilo volilne zakonodaje, ki bi dovoljevala politične stranke (sprejeta je bila 27. decembra 1989).³⁷ Kljub temu predlog statuta deluje zelo sramežljivo glede opisa političnega delovanja. Še zlasti če upoštevamo dejstvo, da je nastal v času, ko so na slovenski politični sceni že obstajale opozicijske zveze, ki so v danih razmerah poskušale delovati kot klasične politične stranke.

Tudi v komentarju k osnutku statuta ne dobimo podrobnejših pojasnil. Člani komisije so frontnost ZSMS v osemdesetih opredelili kot nekakšen »prapluralizem«, torej kot »dežnik« za nova družbena gibanja. Novi statut naj bi puščal odprtost za »interesno, stanovsko in drugo organiziranje«. Komisija se je odkrito odrekla monopolnemu položaju. ZSMS »se nima več vnaprej za predstavnico celotne mlade populacije (čeprav mora nujno imeti to ambicijo), saj priznava možnost soobstoja tudi drugih podobnih organizacij. V pogojih uzakonjenega političnega pluralizma bo to bolj prednost kot hiba.« ZSMS se z odrekanjem mladinskega monopola ne odreka mladi populaciji, ampak jo poskuša vključiti v novo organizacijo, ki deluje v razmerah odkrite konkurence. V tej fazi konstituiranja »novega« članov komisije ni motilo dvojno članstvo:

»Dilema o hkratnem članstvu v ZSMS in kaki drugi politični organizaciji ali zvezi je prepuščena posamezniku samemu. Osnutek statuta v tem smislu ni idejno oz. ideološko ekskluzivističen. Izključujoče članstvo v ZSMS bi bilo tudi v nasprotju z drugim delom programske točke osnutka, ki govori o povezovanju z interesnimi, stanovskimi, projektnimi in drugimi skupinami, organizacijami, združenji in gibanji.«³⁸

34 Miran Lesjak, »Stranke namesto mozoljev«, *Mladina*, št. 22, 16. 6. 1989, 8–11.

35 Vurnik, *Med Marxom in punkom*, 169.

36 SI_AS/2111, šk. 5, a. e. I/1/14, Statut Zveze socialistične mladine Slovenije.

37 Zdenko Čepič, »Volitve aprila 1990«, v: *Slovenska novejša zgodovina*, I, 1283.

38 SI_AS/2111, šk. 5, a. e. I/1/14, Komentar k osnutku Statuta ZSMS.

Zgornja interpretacija komisije ZSMS oddaljuje od politične stranke, ki ne dovoljuje članstva v konkurenčnih političnih organizacijah. Lahko bi celo zaključili, da je tako opredeljena ZSMS bližje logiki družbenopolitične organizacije v samoupravnem socializmu kot logiki moderne politične stranke. Seveda je v danem trenutku ZSMS lahko delovala samo v sistemu DPO, ki je realno obstajal. Zdi se, da poskuša komisija z argumentom, da je izključujoče članstvo v nasprotju s povezovanjem z drugimi organizacijami, vsaj začasno »zaščititi« člane ZSMS, ki so hkrati člani ZKS. To pa naredi tako, da (potencialne) konkurenčne politične organizacije posplošeno izenači s politično benevolentnimi organizacijami. Povedano karikirano: politične stranke res sankcionirajo članstvo v drugi strankah, dovolijo pa članstva v interesnih združenjih.

Po drugi strani je predlog statuta v organizacijskem smislu strukturiral ZSMS na način politične stranke. Spodnjo starostno mejo članstva so postavili na petnajst let, zgornja meja je bila opravljena. Član ZSMS mora sprejemati njen program, podpisati člansko izjavo in plačevati članarino, kar je bila pomembna novost in korak k politični stranki. Najvišje telo ZSMS je kongres, ki sklicuje Republiško konferenco z velikimi pooblastili (sklicevanje kongresa, dopolnjevanje statuta, sprejemanje finančnega načrta, določanje predstavnikov v drugih organizacijah in ne nazadnje: določanje kandidatov ZSMS za volitve v skupščine družbenopolitičnih skupnosti). Kot novo osnovno celico organizacije predlog statuta predvideva občinsko organizacijo, ki jo lahko ustanovi najmanj 25 članov. Najvišji organ ZSMS je občinska konferenca. Člani občinske organizacije ZSMS se lahko povezujejo v mestne in regionalne organizacije ZSMS. Organizacije ZSMS morajo najkasneje v šestih mesecih po sprejemu statuta sprejeti pravila, ki morajo biti v skladu s statutom ZSMS. Na področju financiranja pa so se v ZSMS deloma še vedno zanašali na sistem DPO: »ZSMS si materialna in finančna sredstva za svoja delovanja zagotavlja iz proračuna družbenopolitične skupnosti, z lastno dejavnostjo, članarino in iz drugih virov.«³⁹

Voditelji ZSMS so se na prelomni 13. kongres pripravljali tudi s pomočjo javnomnenjskih raziskav. Zasebno podjetje Varianta je za vodstvo ZSMS pripravilo raziskavo z naslovom *Zveza socialistične mladine Slovenije – kontinuiteta in prelom* (julij 1989). Raziskovalka Vera Kozmik, ki je pripravila poročilo raziskave, je prišla do nekaterih zanimivih ugotovitev. Raziskava, ki bi si prav gotovo zaslužila podrobnejšo obravnavo – za kar na tem mestu ni prostora, je ugotavljala, da ima ZSMS največ simpatizerjev med mlajšo aktivno populacijo. Člani ZSMS in simpatizerji se v večini niso zavzemali za članski ekskluzivizem. Stvari so se zapletle pri dilemah, ali naj se ZSMS prelevi v samostojno politično stranko ali naj ostane družbenopolitična organizacija. Predvsem pa je bilo v zraku vprašanje, s čim naj se ZSMS v prihodnost ukvarja: s splošnimi političnimi problemi ali s posebnimi interesi mladih. Čeprav je 54 odstotkov vprašanih menilo, naj ZSMS ostane organizacija mladih, pa so bili raziskovalci mnenja, da gre zgolj za relativen podatek:

39 SI_AS/2111, šk. 5, popisna enota I/1/14, Statut Zveze socialistične mladine Slovenije.

»Tisti del, ki namreč zahteva, da naj bo politična organizacija vseh, hkrati tudi pričakuje, da bo ZSMS postala samostojna politična organizacija, njeno delo pa ravno ta skupina ocenjuje kot uspešno, vlogo in vpliv pa premajhen. Če vse to povežemo še z osnovnimi podatki, da je ta skupina stara med 30 in 40 let, da že sedaj želijo postati člani ali da so že sedaj vsaj simpatizerji z delom ZSMS, postane razmišljanje o prihodnosti ZSMS seveda še precej težje vprašanje: **odpade dilema kontinuiteta ali prelom, postavi se, kako izvesti prelom ob upoštevanju kontinuitete!**« (poudarila V. Kozmik)⁴⁰

V luči ugotovitev strokovnjakov za javno mnenje je previdnost pri vprašanju, ali politična stranka ali mladinsko gibanje, bolj razumljiva. V vrhu ZSMS pa niso zgolj ugotavljali javnega mnenja, ampak so imeli tudi ambicijo, da bi ga ustvarjali. Medijska strokovnjakinja Melita Zajc (kulturna urednica na *Mladini*) je izdelala *Projekt dejavnosti stikov z javnostjo ZSMS do kongresa*, katerega cilj je bil doseči čim bolj pozitivno percepcijo ZSMS v javnosti, z namenom »dobiti večino na prihajajočih volitvah«. Ni nenavadno, da je Melita Zajc opozarjala na konsenz glede »temeljnih distinktivnih potez aktualne identitete ZSMS«, ki naj bi bil nujen še pred začetkom pojavljanja v javnosti. Ugotavljala je tudi, da je ena izmed glavnih prednosti ZSMS pred konkurenco dejstvo, da ima organizacija množično članstvo, ki ga mora tudi pokazati: »Če bodo torej posamezni mladci z idejami, take je lahko najti, nastopali v javnosti kot člani ZSMS, potem bo v tem res edina.« Ugotovitev strokovnjakinje je zanimiva tudi zato, ker se je ZSMS na 13. kongresu namenoma odpovedala »stanovskemu« članstvu in začela pridobivanje (ali potrjevanje) novega, strankarskega članstva. Množičnost naj bi bila močan element zaupanja. Strokovnjakinja je predlagala vrsto metod in tehnik piara, tudi gverilskih in »pobalinskih«: »Vzbujanje pozornosti. Za ta namen je takoj na začetku jesenske politične sezone nujen škandalozen, lahko pobalinski dogodek.« Melita Zajc je kot pravišnji škandal predlagala skupščinsko zahtevo za uvedbo posebne denarne enote v SR Sloveniji.⁴¹

Strokovnim pripravam navkljub preobrazba v stranko ni šla povsem po načrtih RK ZSMS. Nekaj tednov pred skrbno pripravljenim kongresom v Portorožu se je v javnosti pojavila opozicija znotraj ZSMS, ki se ni strinjala s transformacijo v politično stranko. ZSMS so v letu 1989 pretresala nesoglasja med tremi ljubljanskimi centri organizacije: med republiškim vodstvom (zagovorniki transformacije v stranko), mestno konferenco ZSMS (zagovorniki mladinskih interesov, blizu »partiji«) in ljubljansko univerzitetno konferenco (nepredvidljivost, blizu Slovenski demokratski zvezi in Slovenski socialni demokratski zvezi Slovenije). Tokrat se je opozicija izoblikovala v Titovem Velenju oziroma v OK ZSMS Velenje. Velenjski oporečniki so ustanovili Iniciativni odbor združene opozicije in skušali pritegniti somišljenike iz drugih krajev republike. Opozicija se je zavzemala za to, da se ZSMS preimenuje v Zvezo slovenske mladine, v kateri bi bilo članstvo prostovoljno in omejeno na zgornjo

40 SI_AS/2111, šk. 5, a. e. I/1/16, Vera Kozmik, Zveza socialistične mladine Slovenije – kontinuiteta in prelom, Poročilo o rezultatih raziskave.

41 SI_AS/2111, šk. 3, a. e. I/1/5, Melita Zajc, Projekt dejavnosti stikov z javnostjo ZSMS do kongresa, Predlog (31. 8. 1989).

starostno mejo 35 let. V to organizacijo naj bi se vključevala mladinska združenja, ki bi se zavzemala za prave mladinske potrebe. Opozicija je še obtožila republiško vodstvo, da si poskuša s preoblikovanjem v stranko prilastiti finančni in politični kapital organizacije. Kot so ugotovili pri *Mladini*, niso velenjski opozicionalci napisali »nič razumljivega« o tem, kaj naj bi ZSM bila: DPO, stranka, sindikat ali morebiti vse skupaj.⁴²

Mladinini komentatorji so odkrito podpirali republiško vodstvo na poti v politično samostojnost organizacije. Upore v »provinci« so povezovali z dejstvom, da novi statut ZSMS v veliki meri odpravlja ZSMS-jevsko birokracijo, česar naj bi se lokalni šefi ZSMS še zlasti bali. Poleg tega odprava zgornje starostne meje povečuje konkurenco za vodstvene položaje. Miran Lesjak je ugotavljal, da ima 13. kongres velike težave z 12. kongresom v Krškem. Sklepi tega kongresa so sprovcirali politiko in ustoličili frontnost kot temeljno načelo. Če hoče po štiriletnih bojih ZSMS prevzeti politično oblast, trdi Lesjak, mora radikalno spremeniti svojo strukturo.⁴³ Vlado Miheljak je bil še bolj neposreden: miren prehod iz totalitarizma je mogoč samo takrat, ko se znotraj oblastnega bloka izoblikuje radikalna frakcija, ki formalno-legalno razbija monopolistično oblast. Na ta način bi nastal tretji blok kot alternativa boljševiski tradiciji in militantnemu antikomunizmu. Perspektiva ZSMS je jasna: brez kakršnih koli pridržkov se mora razglasiti za stranko in se kot prva družbenopolitična organizacija odpovedati samoumevnim oblastnim privilegijem.⁴⁴

Trinajsti kongres ZSMS v Portorožu je v slovenskem zgodovinopisju znan po Školčevi izjavi o »realni možnosti« zmage ZSMS na volitvah 1990, kar je še zlasti zabavalo povabljenе funkcionarje ZKS in SZDL. Če upoštevamo predzgodovino razvoja ZSMS v letu 1989, pa Školčeva izjava ne deluje presenetljivo, ampak je zgolj logično nadaljevanje programa *Boj za oblast*. Samozavestne izjave, preimenovanje ZSMS v »Za Svobodo Mislečega Sveta«, geslo »Dost' mam«, bogat spremljevalni program, vse to si lahko razlagamo kot pravi začetek predvolilne kampanje (še pred veljavno volilno zakonodajo).⁴⁵ Vendar razmerje z »mladinskostjo« ni bilo tako preprosto rešljivo. Mladinske komponente ZSMS ni mogla preprosto odvreči. Gotovo ni brez pomena, da sta bili obe večji spremembi v predlogu statuta (v primerjavi s stanjem 8. 5. 1989) povezani s problemi mladine. Prvo lahko vidimo kot koncesijo zagovornikom mladinskih interesov. Prvotnemu osnutku statuta so dodali del, da je ZSMS vendarle »del mladinskega političnega gibanja«. Druga sprememba pa je šla v nasprotno smer. Statutu so dodali člen, po katerem se ukinjata mariborski in ljubljanski univerzitetni organizaciji ZSMS, pravni naslednici pa bosta študentski organizaciji na obeh univerzah.⁴⁶ S tem dejanjem naj bi pretrgali »vezi s sedemdesetimi«, ko je bila »nasilno« ustanovljena enotna mladinska organizacija.

42 Miran Lesjak, »13. portoroški plenum«, *Mladina*, 3. 11. 1989, 19.

43 Ibid.

44 Vlado Miheljak, »Madžarizacija ZSMS«, *Mladina*, 3. 11. 1989, 21.

45 Vurnik, *Med Marxom in punkom*, 158. Več o kongresu in družabni kroniki kongresa: »Enoten cilj ZSMS je pluralističen sistem parlamentarne demokracije«, *Delo*, 6. 11. 1989, 3.

46 »Novi statut ZSMS«, *Javna tribuna*, november 1989, 5.

ZSMS je v Portorožu postala samostojna politična organizacija, ki je napovedala boj za oblast na večstrankarskih volitvah. Kljub temu se je vodstvo še vedno izogibalo uporabi izraza stranka. Predsednik RK ZSMS Jožef Školč je na začetku zaključne razprave v Portorožu pojasnil, da bi bila »ozka političnost za ZSMS korak nazaj«. Če bi v statut zapisali določbo o strogi politični organizaciji, bi se bistveno zmanjšale ustvarjalne možnosti ZSMS, ki jih ima skozi celo vrsto družbenih akcij. »Prihodnost ZSMS je v nekakšni transstrankarski organizaciji,« je bil nejasen Školč, »ki ji bo tuja vsakršna ekskluzivnost.«⁴⁷ Stranka, gibanje ali »nadstranka«? V *Delu* so (najbrž nekoliko ironično) pod fotografijo s kongresa novo ZSMS opisali takole: »Odslej je ZSMS samostojna politična organizacija, stranka, pa tudi družbena, nadstrankarska organizacija.«⁴⁸

Delov komentator Veso Stojanov na novo ZSMS-jevsko hibridnost ni gledal z naklonjenostjo. Po njegovem mnenju je ZSMS zamudila priložnost, da bi se prelevila v moderno stranko. »Vendar jim to zaradi prehudega odpora enega dela dosedanjega članstva in nekaterih občinskih organizacij ni v celoti uspelo.« Stojanova je še zlasti motila opredelitev ZSMS kot mladinskega gibanja in družbene organizacije. Frontnost ZSMS, ki je v preteklih letih delovala pozitivno, je v pogojih strankarske demokracije povsem odveč. Čeprav se je približala okvirom moderne politične stranke, ZSMS ostaja družbenopolitična krovna organizacija. Po mnenju novinarja vključevanje širokega spektra društev ne sodi v politično organizacijo, saj otopi ost političnega delovanja.⁴⁹

Mladina je zapisala, da kongres ni bil ustanovni zbor stranke, ampak neuspelo družabno srečanje z naslovom »Brojke i slova«. Udeleženci kongresa so brez velikega smisla premetavali črke in številke. Statut ZSMS je samo od boga dan bonton, ZSMS bi lahko prav tako izvolila statut društva nabiralcev jurčkov, pa bi lahko z enako mero gotovosti računala na zmago na volitvah. Sploh pa bi si lahko portoroški kongres prihranila za čas, »ko bi zmogla najprej sebi in potem še volilcem dopovedati, kaj ZSMS v resnici je«. Če bi se preoblikovanja v stranko lotili resno, bi morali narediti vsaj troje: izvoliti bi morali novo vodstvo (lahko tudi v isti sestavi), takoj bi se morali odpovedati vzporednem članstvu v ZKS, kriterije za določitev strankinega kolektivnega članstva pa bi moral določati kongres.⁵⁰ »Mladinci se napihujejo, da jih bo zdaj zdaj razneslo od napuha,« je bil kritičen Mile Šetinc, »svojo pompozno preobrazbo v stranko pa so končali s portoroško komedijo, ko so se oklicali za združbo mislečih, v vsem drugem pa ostali to, kar so bili (hibrid med partijskim podmladkom, mladinskim sindikatom in opozicijsko frakcijo).«⁵¹

ZSMS se je 12. januarja 1990 vpisala v register političnih organizacij pri sekretariatu za občo upravo občine Ljubljana Center pod zaporedno številko ena.

47 Veso Stojanov, »ZSMS: parlamentarna demokracija in trg,« *Delo*, 6. 11. 1989, 1.

48 »Dost mam,« *Delo*, 6. 11. 1989, 3.

49 Veso Stojanov, »Igra se nadaljuje,« *Delo*, 8. 11. 1989, 9.

50 Majda Vrhovnik, »ZSMS – Brojke i slova,« *Mladina*, 10. 11. 1989, 15.

51 Mile Šetinc, »Slovinci pred volitvami, Iluzije o združenih opoziciji,« *Mladina*, 17. 11. 1989, 19.

Dvomotiv ni bilo več: ZSMS je uradno postala politična stranka.⁵² A rep stare DPO se je vlekel za njimi še daleč v predvolilno kampanjo in še dlje. Proti koncu januarja 1990 so začeli izganjati člane ZKS iz svojih vrst (oziroma članstvo ZKS iz članov ZSMS). Po pisanju *Mladine* naj bi člani predsedstva RK ZSMS januarja 1990 že izstopili iz ZKS.⁵³ ZSMS je kot stranka v tej fazi potrebovala trdnejšo ideologijo – splošno priseganje na odprtost in pluralnost v razmerah ostrega predvolilnega boja ni zadostovalo. Na pomoč je priskočil Slavoj Žižek, ki je 2. februarja v *Mladini* ponudil ZSMS svojo verzijo liberalizma. Žižek je ugotovil, da ZSMS že nekaj časa zastopa liberalno držo (nova družbena gibanja, civilna družba, marginalne zahteve), zato je predlagal, da se še pred volitvami preimenuje v Liberalno stranko Slovenije.⁵⁴

Že naslednja številka *Mladine* je imela na naslovnici prečrtano igralno kocko in napis »ZSMS – liberalna stranka«. Odkrito prevzemanje liberalne etikete je potekalo vzporedno s predstavitvijo kandidatov »tretjega bloka«, ki pa niso prihajali zgolj iz nekdanjih mladinskih vrst. Jožef Školč je pojasnil, da je v temelju programa ZSMS državljan s svojimi svoboščinami in pravico do izbire. »Program in naša stališča do določenih vprašanj kažejo, da lahko prevzamemo začasno ime ZSMS – liberalna stranka, pri čemer lahko to drugo beremo tudi kot podnaslov.«⁵⁵ Ta »podnaslov« pa se je v uradnih evidencah pojavil šele 22. marca 1990,⁵⁶ čeprav je stranka ime v predvolilnem boju uporabljala že več kot mesec dni. Ime liberalna stranka je burilo duhove tudi v času po volitvah 1990.⁵⁷

ZSMS – liberalna stranka je na volitvah 1990 nastopila samostojno. Prvotni načrti o »tretjem bloku« (skupaj z Zelenimi Slovenije in Zvezo slovenske kmečke mladine, ki je nastala v »inkubatorju« ZSMS) se niso uresničili. Kandidat ZSMS – LS za predsednika Predsedstva RS Marko Demšar je dobil zgolj 10,4 odstotka glasov. Prav tako niso bili uspešni kandidati za Predsedstvo RS (Alojz Križman, Bogdan Oblak - Hamurabi in Slavoj Žižek). Znatno bolje se je stranka odrezala na volitvah v Družbenopolitični zbor (DPZ), kjer je ZSMS – LS pridobila zaupanje 14,49 odstotka volilcev in si pridobila 12 delegatskih mest v osemdesetčlanski zbornici DPZ. ZSMS – LS je kot posamezna stranka dosegla drugi rezultat, takoj za prenovljenimi komunisti. Potem ko so razgovori o sodelovanju z Demosom propadli in ko se je 16. maja konstituirala nova Vlada RS, se je ZSMS – LS »po dolgih letih neformalne opozicije« znašla v pravi, parlamentarni opoziciji.⁵⁸

52 Vurnik, *Med Marxom in punkom*, 194.

53 Pavel Gregorc, »Trojna smrt ZSMS«, *Mladina*, 19. 1. 1990, 17.

54 Slavoj Žižek, »ZSMS je Liberalna stranka Slovenije«, *Mladina*, 2. 2. 1990, 17.

55 Miran Lesjak, »120 kandidatov tretjega bloka«, *Mladina*, 9. 2. 1990, 17.

56 SI_AS/2111, šk. 5, a. e. I/1/13, Dopis z dne 25. junija 1990.

57 Poleti 1990 je izbruhnil sodni spor za ime Liberalna stranka. Slovenska obrtniška stranka je sprožila postopek za izbris dela imena ZSMS – liberalna stranka, saj se je pod imenom Liberalna stranka 15. 6. 1990 vpisala v register političnih strank. Gl. pritožbo v: SI_AS/2111, šk. 5, a. e. I/1/13.

58 Vurnik, *Med Marxom in punkom*, 198.

Namesto zaključka: vprašanja

Kratka organizacijska zgodovina ZSMS v letih 1989–90 se ni odvijala v ravni črti proti politični stranki. Paradoksalno je, da je ZSMS lahko postala stranka samo tako, da vsaj malo »ni želela biti stranka« oziroma da je želela »biti več kot stranka«. Na 13. kongresu ZSMS je bila poleg transformacije v demokratično stranko pomembna tudi določena mera homogenosti. Homogenost pa si je vodstvo zagotovilo s sprejemanjem družbenosti, mladinskosti in nejasnim nadstrankarstvom. Deklarirana frontnost je torej pomagala vodstvu pri konstrukciji politične stranke. Zakaj bi se naslednica DPO ZSMS kot stranka v parlamentarni demokraciji odpovedala uveljavljenim mladinskim dejavnostim, ki posredno koristijo strankarski stvari? Videli smo, da je vodstvo ZSMS uporabljalo dosežke družboslovnih znanosti in metode odnosov z javnostjo. Dejstvo je, da so se dobro zavedali pomena kontinuitete za politično delovanje v prihodnosti.

Mogoče pa očitna ambivalentnost organizacije ni bila ostanek starega samoupravnega socializma, kot so si razlagali sočasni komentatorji. Mogoče je bilo ZSMS-jevsko »nadstrankarstvo v stranki« več kot moderno, celo postmoderno. Z zgodovinske distance (brez sprejemanja historičnih nujnosti) lahko trdimo najmanj to, da je bilo uspešno. Liberalno demokratska stranka oz. Liberalna demokracija Slovenije je bila več kot desetletje najbolj uspešna politična stranka v državi. Bi bila organizacija tako uspešna, če ne bi imela »frontovske« tradicije vsrkavanja različnih ljudi, pogledov, slogov in iniciativ? Tega ne moremo vedeti, lahko pa bi tvegali interpretacijo, da je neka vrsta frontnosti v organizaciji obstajala vsaj do srede prvega desetletja 21. stoletja. Ne nazadnje je Liberalna demokracija Slovenije nastala 12. marca 1994 z združitvijo LDS, Demokratske stranke Slovenije, Socialistične stranke Slovenije in Zelenih – Ekološko socialne stranke.⁵⁹ Če pogledamo z vidika kontinuitet, so se z naslednico ZSMS spojile naslednica opozicijske zveze, naslednica frontovske SZDL in naslednica ekološkega gibanja pod pokroviteljstvom ZSMS. Zato je na mestu vprašanje, ali ni ravno frontnost tista lastnost, ki si jo delita ZSMS v osemdesetih in njena naslednica LDS v času vladanja po osamosvojitvi.

⁵⁹ Martin Ivanič, »Liberalna demokracija Slovenije,« v: *Enciklopedija Slovenije, knjiga 16 (Dodatek)* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002), 121.

Viri in literatura

Arhivski viri:

- SI_AS, Arhiv Republike Slovenije:
 - SI_AS/2111, Liberalna demokracija Slovenije.

Literatura:

- Balazic, Milan. *Slovenski Berlinski zid*. Ljubljana: Študentska založba, 2006.
- Bideleux, Robert in Ian Jeffries. *A History of Eastern Europe: Crisis and Change*. London in New York: Routledge, 1998.
- Čepič, Zdenko. »Politična sprostitvev.« V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije, I*, ur. Jasna Fischer, Žarko Lazarevič, Ervin Dolenc, Jurij Perovšek; Bojan Godeša, Zdenko Čepič in Aleš Gabrič, 1056–69. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Čepič, Zdenko. »Preoblikovanje slovenskega političnega prostora.« V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije, I*, ur. Jasna Fischer, Žarko Lazarevič, Ervin Dolenc, Jurij Perovšek; Bojan Godeša, Zdenko Čepič in Aleš Gabrič, 1191–1200. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Čepič, Zdenko. »Volitve aprila 1990.« V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije, I*, ur. Jasna Fischer, Žarko Lazarevič, Ervin Dolenc, Jurij Perovšek; Bojan Godeša, Zdenko Čepič in Aleš Gabrič, 1283–90. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- *Delo*, 6. 11. 1989. »Dost mam.«
- *Delo*, 6. 11. 1989. »Enoten cilj ZSMS je pluralističen sistem parlamentarne demokracije.«
- Gregorc, Pavel. »Trojna smrt ZSMS.« *Mladina*, 19. 1. 1990.
- Hyder Patterson, Patrick. »The East is Read: the End of Communism, Slovenian Exceptionalism, and the Independent Journalism of Mladina.« *East European Politics & Societies* 14, št. 2 (2000): 411–59.
- Ivanič, Martin. »Liberalna demokracija Slovenije.« V: *Enciklopedija Slovenije, knjiga 16 (Dodatek)*, 121. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002.
- Janša, Janez. »Med transmisijo in samostojnostjo.« *Mladina*, priloga *Pogledi*, 20. 6. 1985.
- *Javna tribuna*, november 1989. »Novi statut ZSMS«.
- Jović, Dejan. *Jugoslavija, država koja je odumrla*. Zagreb in Beograd: Prometej in Samizdat B92, 2003.
- Kardelj, Edvard. *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja*. Ljubljana: ČGP Komunist, 1977.
- Lesjak, Miran. »120 kandidatov tretjega bloka.« *Mladina*, 9. 2. 1990.
- Lesjak, Miran. »13. portoroški plenum.« *Mladina*, 3. 11. 1989.
- Lesjak, Miran. »Boj za prestiž.« *Mladina*, 10. 2. 1989.
- Lesjak, Miran. »Spori in spopadi.« *Mladina*, 3. 2. 1989.
- Lesjak, Miran. »Stranke namesto mozoljev.« *Mladina*, 16. 6. 1989.
- Lesjak, Miran. »Za demokracijo ali za oblast?« *Mladina*, 27. 1. 1989.
- Lévesque, Jacques. *The Enigma of 1989. The USSR and the Liberation of Eastern Europe*. Berkley, Los Angeles in London: University of California Press, 1997.
- Lusa, Stefano. *Razkroj oblasti, Slovenski komunisti in demokratizacija države*. Ljubljana: Modrijan, 2012.
- Mastnak, Tomaž. »Med totalitarno in liberalno demokracijo.« *Mladina*, 10. 2. 1989.
- Meier, Viktor. *Yugoslavia: A History of its Demise*. London in New York: Routledge, 1999.
- Meško, Borut. »Gibanje za drugačno prihodnost.« *Mladina*, 13. 1. 1989.

- Mihelj, Vlado. »Madžarizacija ZSMS.« *Mladina*, 3. 11. 1989.
- *Mladina*, 10. 2. 1989. »Diareja.«
- Ocvirk, Mojmir. »Konec demokratizacije in prehodnih obdobj.« V: *Boj za oblast*, ur. Andrej Fištravec, Dragica Korade, Tomaž Mastnak, Mojmir Ocvirk in Dejan Pušenjak, 43–82. Maribor: Katedra, 1989.
- Pečauer, Marko in Darja Verbič. »Javna seja mladine in političnih zvez.« *Delo*, 9. 5. 1989.
- Pečauer, Marko. »Vprašanje demokracije se ne da rešiti enkrat za vselej.« *Delo*, 24. 1. 1989.
- Ramet, Sabrina P. *Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the Fall of Milošević*. Oxford: Westview Press, 2002.
- Read, Rosie. »Creating reflexive volunteers? Young people's participation in Czech hospital volunteer programmes.« V: *Youth and Social Change in Eastern Europe and the Former Soviet Union*, ur. Charles Walker in Svetlana Stephenson, 29–43. New York: Routledge, 2012.
- Repe, Božo. *Slovinci v osemdesetih*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2001.
- Šetinc, Franc. *Misel in delo Edvarda Kardelja*. Ljubljana: Prešernova družba, 1979.
- Šetinc, Mile. »Slovinci pred volitvami, Iluzije o združenih opoziciji.« *Mladina*, 17. 11. 1989.
- Stojanov, Veso. »Igra se nadaljuje.« *Delo*, 8. 11. 1989.
- Stojanov, Veso. »ZSMS: parlamentarna demokracija in trg.« *Delo*, 6. 11. 1989.
- Swain, Nigel. »Negotiated Revolution in Poland and Hungary, 1989.« V: *Revolution and Resistance in Eastern Europe: Challenges to Communist Rule*, ur. Kevin McDermott in Matthew Stibbe, 139–56. Oxford in New York: Berg, 2006,
- Vladislavljević, Nebojša. *Serbia's Antibureaucratic Revolution, Milošević, the Fall of Communism and Nationalist Mobilization*. New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Vrhovnik, Majda. »ZSMS – Brojke i slova.« *Mladina*, 10. 11. 1989.
- Vurnik, Blaž. »Nova družbena gibanja v objemu Zveze socialistične mladine Slovenije.« V: *Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*, ur. Zdenko Čepič, 347–364. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010.
- Vurnik, Blaž. *Med Marxom in punkom, Vloga Zveze socialistične mladine Slovenije pri demokratizaciji Slovenije 1980–1990*. Ljubljana: Modrijan, 2005.
- Žižek, Slavoj. »Partija se s partijo izbija.« *Mladina*, 14. 4. 1989.
- Žižek, Slavoj. »ZSMS je Liberalna stranka Slovenije.« *Mladina*, 2. 2. 1990.

Marko Zajc

TRANSFORMATION OF THE ZSMS FROM A SOCIO-POLITICAL ORGANISATION INTO A POLITICAL PARTY

SUMMARY

The contribution addresses a short yet important period of “intermediacy” in the organisational status of the Socialist Youth League of Slovenia (hereinafter the ZSMS) in 1989 and in the beginning of 1990. The author takes into consideration the representations in the media (*Mladina* and *Delo*) with regard to the organisational issues of this youth organisation, which assumed an “active stance” in the months following the apprehension of “the Four” (in the summer of 1988) and thus became openly oppositional, even though it remained within the functional structure of the

socio-political organisations. In the next phase the author analyses the results of the 13th Congress of the ZSMS, where the organisation with its old name, unclear organisation and even more vague contents, decided to take part in the struggle for power. In 1988/89 the ZSMS leadership rose to the top of this youth socio-political organisation's structure. The leadership knew that this organisation was outdated, but was nevertheless unable to renounce it. The old structure in the framework of the dissolving workers' self-management and delegate system did not merely allow the leadership to survive, but also represented the foundation for the new activities in the field of democracy and business. A short organisational history of the ZSMS in 1989 and 1990 shows that this organisation did not follow a straight line of transformation into a political party. At its 13th Congress in Portorož, the ZSMS became an independent political organisation and announced it would participate in the multiparty elections. Nonetheless, the leadership still avoided calling this organisation a party. It is a sort of a paradox that the ZSMS could only become a party by at least partially "not wanting to be a party" or by "wanting to be more than a party". At the Congress a certain amount of homogeneity was important as well, apart from the transformation into a democratic party. The leadership ensured this homogeneity by accepting that the ZSMS was a social and youth organisation with an unclear supra-party position. The declared "front" nature (the merging of various interests) thus helped the leadership construct a political party. For more than a decade, the successor of the ZSMS – the Liberal Democrats of Slovenia (LDS, after 1994 the Liberal Democracy of Slovenia) – was the most important political party in Slovenia. The author concludes the article with the realisation that the "merging of various interests" was the main characteristic of the ZSMS/LDS, also in the period of party pluralism.